

Kritické myslenie v kontexte environmentálneho vzdelávania

Július Alcnauer

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra matematických metód a manažérskej informatiky

Konštantinova ul. 16, 080 01 Prešov, Slovensko

alcnauerjulius@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá dôsledkami šírenia falošných správ a problémami, ktoré vyvoláva nesprávne posudzovanie informácií na sociálnych sieťach. Upozorňuje na následky dezinformácií a manipulácie s vedeckými názormi počas korona krízy. Naznačuje očakávané dôsledky a potrebu zahrnúť do informatického vzdelávania všetkých občanov aj kritické myslenie. Navrhuje poučenie zo súčasnej situácie a východiská pre environmentálne vzdelávanie pri boji proti manipulácii a šíreniu dezinformácií.

Kľúčové slová: Hoax; Kritické myslenie; IKT; Environmentálne vzdelávanie;

JEL klasifikácia: O30; I21;

Informácia: Článok vznikol v rámci projektu 038PU-4/2018 Rozvoj študijného programu Environmentálny manažment v II. stupni štúdia.

Článok podporil projekt 037PU-4/2021 Falošné videá, dezinformácie a analýza informácií v informatickej príprave vysokoškolákov a manažérov.

1. Úvod

Internet za ostatné desaťročia zmenil veľa vecí okolo nás. Pomaly mení aj naše každodenné životy a ani si to neuvedomujeme. Nenápadne sa cez jeho vlákna k nám dostáva umelá inteligencia a my si to ani nevšimneme. Rôzne sofistikované rozborý našej digitálnej stopy a rady od elektronických riadiacich centier sa nám zdajú praktické a používame ich bez zaváhania. Tieto systémy dokážu uhádnuť čo chceme, čo si budeme myslieť a akých priateľov nám majú ponúknuť napr. na Facebooku. Vyberajú tak, že ich názory sa nám budú páčiť a budeme s nimi súhlasiť. Takto nenápadne vzniká bublina názorov v ktorej žije aj značná časť našej spoločnosti. Alternatívne spravodajstvo dáva aj tým najobvyčajším ľuďom pocit, že oni na to sprisahanie prišli a vedia, ako to funguje, resp. kto riadi svet a len nám chce škodiť.

Kritické myslenie je v našej spoločnosti veľmi často spomínaným pojmom. Prakticky všetci si uvedomujeme jeho potrebu a dôležitosť obzvlášť na pozadí názorov, ktoré „vyplavila“ korona kríza a sociálne siete. Sme konfrontovaní s predstavou, že pokročilá civilizácia a stredoeurópska demokracia nedokáže presvedčiť vlastných občanov o dôsledkoch udalostí, ktoré sa dejú okolo nás a priamo ovplyvňujú našu existenciu. Šokujúce čísla o počte ľudí, ktorí veria rôznym konšpiračným teóriám sú alarmujúce vo svetle vzdelania týchto zástancov konšpirácií, ich zamestnania a profesionálneho pôsobenia na spoločnosť. Existuje viacero pohľadov na dôvody tohto stavu.

Ako uvádza spoluautor analýzy zameranej na české dezinformačné weby M.Gregor tzv. fake news a hoaxom sa darí vďaka nedostatočnému vzdelaniu v oblasti mediálnej gramotnosti. Ako uviedol v rozhovore pre český rozhlas v odpovedi na otázku, či sú ľudia s vyšším vzdelaním odolnejší voči hoaxom: „To si netrúfam povedať. Jeden z experimentov ukázal, že populistom hrajúcim na jednoduché riešenia veria ľudia napriek svojmu vzdelaniu.“ V rozhovore autor prezentoval stanovisko politológa. Podľa neho ľudia s nižším vzdelaním, ktorí sa zaujímajú o politiku, menej často veria populistickým heslám ako ľudia s vyšším vzdelaním, ktorí sa nezaujímajú o politiku. (Golís 2016, rozhovor s M.Gregorom).

Vyjadrenia laikov a márne presvedčovanie odborníkmi, nepripúšťanie si reality udalostí vyvolaných vírusom Covid-19 je zrkadlom toho, čo nás čaká v blízkej budúcnosti aj v oblasti presadzovania environmentálnych myšlienok a realizácie rozhodnutí, ktoré budú z nich vyplývať ako nevyhnutná voľba. Šírenie vymyslených správ a konšpirácií sa môže týkať aj environmentálnych opatrení a zmien zákonov, ktoré si vynúti budúcnosť. Predstavme si, že už v blízkej dobe sa objaví potreba vysvetliť širokým vrstvám spoluobčanov, že je potrebné znížiť si svoje pohodlie v záujme ekologickejšej dopravy, výroby čistej energie či balenia tovaru. Súčasné poučenia z korona krízy by sme mali podrobne preskúmať a navrhnúť, ako sa vyhnúť chybám a rozdeleniu spoločnosti v dôsledku šírenia radikálnych názorov a nepráv. Pri ohrození a v kríze je dôležité rovnaké vnímanie rizík a cieľov u širokých vrstiev obyvateľstva.

Tento zdánlivo nedosiahnuteľný cieľ vo svetle zmýšľania niektorých skupín, ktoré bojujú proti autoritárskemu nariadeniu, komplikuje aj akási myšlienková skratka: „Ak do nás rúbu, tak to robíme dobre. A čím viac nám nadávajú, tým viac vidíme, že máme pravdu.“ Tu sme narazili na skupinu, ktorá sa nedá presvedčiť argumentmi, lebo ich vôbec nepripúšťa. Ich myslenie môže zmeniť iba osobná skúsenosť a tvrdá zrážka s realitou, ktorú pociťia na vlastnej koži alebovidia na vlastné oči. Snáď existuje aj mäkká sila v podobe vzdelania v mladšom veku. Napr. exkurzia do povrchovým uhoľných baní, blízky pohľad na skládku nášho odpadu a pod. Rezervy sú vo vzdelávaní už v útlom školskom veku a hľadani nových postupov ako využívať internet a šírenie informácií s dôrazom na kritické myslenie. Je tu veľké pole pre pôsobenie odborníkov vzdelaných v oblasti environmentálneho manažmentu. Príprava akcií typu „presvedčte sa na vlastné oči“ by mohla byť veľmi užitočným smerovaním environmentálnej výchovy a účinným spôsobom boja proti tomuto typu hoaxov.

2. Niektoré aktuálne riziká šírenia falošných informácií

To, čo v súčasnosti sledujeme na sociálnych sieťach v období druhej vlny korona krízy, je vhodným materiálom na rozbor ohrození, ktoré do našej civilizácie prináša voľné šírenie falošných názorov prostredníctvom internetu. Možno stojíme na prahu cenzúry internetu a svet už nikdy nebude taký, aký bol pred touto pandemickou krízou. V súčasnosti denne vidíme, že voľný boj myšlienok vyhráva ten, kto hlasnejšie kričí alebo šokuje divokými, často vymyslenými faktami.

Ľudia sa riadia dojmami, počtom príspevkov, lajkov na sociálnych sieťach. Bohužiaľ je posudzovanie informácií ovplyvňované aj psychologickými podmienkami. Ani pri klasickom argumentovaní a šírení pravdivých

© 2021 The Author(s). Published by Journal of Global Science.

2

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. The moral rights of the named author(s) have been asserted.

faktov a informácií pomocou vysvetľujúcich odborných textov, štatistických tabuliek či grafov sme nedokázali presvedčiť značnú časť používateľov internetu. Boli sme svedkami, že ani ľudia s vysokoškolským vzdelaním nechápu základné štatistické pojmy a často ich pochopenie toho, čo sa deje, sa vníma cez aritmetický priemer, pričom nechápu jeho nevýhody a dôsledky. (Alcnaer 2020, 9-10)

Zaujímavým príkladom môže byť pochybovanie o odborných lekárskejších názoroch. Aj pri obyčajnom ošetrovaní a liečení komplikovanejšej choroby pacienta sa stretáme s viacerými rozdielnymi odporúčaniami lekárov. V takom prípade si to vieme zdôvodniť a porovnať odbornosť lekára, jeho skúsenosti. Ale pri novej, prakticky nepreskúmanej chorobe, akou bol a je Covid-19, sa často dožadujeme jednoznačnej a rýchlej odpovede. Aj vtedy, ak možno neexistuje. Odbornú diskusiu a rôzne názory lekárov vnímame ako boj a nechápeme nedostatok informácií o novom víruse a dlhé hľadanie pravdy. Pre novinárov je často prameňom informácií ktokoľvek, kto nosí biely plášť a lekárske titul.

Druhým zaujímavým prvkom je právna neistota a vytĺkanie popularity z nejednoznačnosti právnych aktov a nedokonalosti slovenského zákonodarstva. Politici majú pocit, že konajú v takmer vojnovom stave núdze a ich vyhlášky a nariadenia sú často nedokonalé. Časť spoločnosti sa upiera na zákon a hľadá čistotu, takmer dokonalosť šachových pravidiel.

Dôležitým východiskom pre budúce presadzovanie environmentálnych hľadísk bude úroveň prezentovania informácií odborníkmi. Často to nedokážu urobiť pútavou formou, ich vysvetlenia sú nudné a doplnené argumentmi a štatistikou, ktorú verejnosť nechápe. Pri hľadaní pravdy sa tak mládež, ale aj priemerný občan často obráti na internet a sociálne siete. Facebook je aj o emóciách a ľudia inklinujú k jednoduchým riešeniam.

3. Determinovanosť súčasného stavu a vplyv reforiem v školstve

Pri hľadaní modernej novej školy sa asi celé skupiny odborníkov na svojich cestách stratili a zabľúdili. Reformy priniesli nedostatočné chápanie základných prírodných zákonov a neschopnosť spoznávať svet okolo nás ináč než cez obrazovku a internet. Naším problémom nie je nedostatok informácií, ale neschopnosť ich triedenia a verifikácie. Z pohľadu prírodovedného vzdelania sa objavili viaceré zásahy, ktoré vyústili do súčasného stavu. Výsledkom je nedocenenie potreby kvalitného vzdelania v oblasti fyziky, matematiky a chémie. Žiaci sú málokedy vtiahnutí do sveta vedy a krásy poznávania vzťahov v prírodovedných odboroch.

Nápad využívať tablet na chemické pokusy a iba ich premietat', je asi škodlivý. Určitá miera osobného zážitku a prítomnosti je nutná. Prirovnanie, že je nemožné naučiť sa rezať pilkou sledovaním animovaného filmu, to asi vystihuje najlepšie. Nedá sa osvojiť si fyzikálne zákony bez zážitkov z vlastným pokusom žiaka na školskej lavici. Vidieť, ako fungujú sily v prírode a čo ten vzorec naozaj znamená, je dôležité pri poznaní sveta a chápaní prírodných vied. Logicky ďalšie zlo, ktoré bolo potrebné obmedziť, bola neatraktívna matematika, ktorá sa niekedy stala nočnou morou. Výsledkom je, že sme nepochopili, ako spoznávať svet okolo nás. Charakteristickým znakom všetkých zmien je nedomyslenie dôsledkov, ktoré si ich autori ani nedokázali predstaviť. Zrušenie maturity z matematiky aj na výberových gymnáziách, technických stredných školách je len špičkou ľadovca. Masové zavádzanie počítačov a absencia skúmania dôsledkov, ktoré vyvolajú tieto zmeny, sú jedným z dôvodov súčasného stavu. Tušíme, že absentujúce vzdelávanie v oblasti kritického myslenia vidíme v reálnom živote na vyjadreniach časti obyvateľov na sociálnych sieťach. V škole naučíme vyhľadávať na internete. Aj deti si už dokážu otvoriť bránu k obrovským zdrojom informácií, ale pozabudli sme im povedať aj niečo o rizikách, potrebe výberu faktov a overovania pravdivosti informácií. Dôsledky uvedených krokov sa vypuklo prejavili počas súčasného krízového stavu korona krízy.

4. Odporúčania pre prax

Základným východiskom musí byť trpezlivá komunikácia a presvedčanie pomocou argumentov a praktických osobných zážitkov. Konšpiračné teórie typu „ja som počul...“ musia byť nahradené niečím hmatateľným, konkrétnym a osobným. Sprostredkovaným od očitého svedka, ideálne zo skupiny diskutujúcich, ktorého poznajú a dôverujú mu.

V oblasti environmentálnej výchovy bude dôležité počúvať argumenty občanov, ktorí nechápu obmedzenia šíriace sa v ich ponímaní zo „zlého Bruselu“. Bude dôležité všimnúť si tieto skupiny a hľadať odpovede a protiargumenty na ich výčitky. Napríklad voláme po obmedzení plastových obalov a znížení používania plastov v potravinárstve. Chystáme sa zrušiť slamky a nahradiť ich kovovými a sklenenými tyčinkami. Ale pri domácej

karanténe veľkej časti obyvateľstva si takmer nikto nevšimol zvýšenú produkciu plastových obalov používaných pri predaji hotových jedál a ich dovoze stravovacími spoločnosťami. Pri pripravovanom zálohovaní plastových fliaš vedíme takmer vedecké debaty na úrovni zákonodarcov a obchodu. Obaly z objednaných jedál tvoria asi mnohonásobne vyššie množstvo plastového odpadu, ktorý si nevšímame. Dôvodom môže byť aj to, že každý chápe hygienické požiadavky na balenie jedla. Pri porozumení myšlienkovým pochodom obvyčajného spotrebiteľa by pomohol zlepšený zber odpadu z kontajnerov na plasty. Zavedenie opatrení používaných vo firmách pri nakladaní s odpadom a položení si otázky, koľko sme dodali obalov do firmy a kde „skončili“, koľko ich firma zlikvidovala, zozbierala a pod. Asi to bude syzifovský boj. Ak občan vidí na sociálnej sieti video zobrazujúce, ako primorské krajiny likvidujú svoj odpad vysypávaním smetiarskych áut z mosta priamo do rieky, ktorá tečie do mora, tak argumenty, že práve jeho slamka, fľaša doputovala do mora, asi veľmi nezaberie. Ale pravidelné návštevy detí napr. pri priehrade Ružín by pomohli pri osвете domácností a pripomínaní rodičom, že toto nemáme hádzať ku rieke. Ostáva aj otázka pre politikov a miestnu samosprávu, či nemajú viac skúmať dôvody, prečo najchudobnejšia časť obyvateľov v okolí rieky Hnilec likviduje svoj odpad sypaním ku rieke. Masívne investície a opatrenia na finančne dostupnú likvidáciu odpadu by asi pomohli viac, než vyčítavé reportáže o tom, ako vyzerajú vodné toky v tejto oblasti po dažďoch.

Ako uvádzajú viacerí autori napr. Rands, Adamišin ale aj Chovancová-Fazekašová-Rovňák: „Pozornosť sa upiera na environmentálnu výchovu a vzdelávanie, ktorých cieľom by mala byť zmena myslenia a postojev súčasnej generácie mladých ľudí tak, aby boli schopní chápať a riešiť integrované problémy ľudstva (environmentálne, sociálne, ekonomické)...“ (Rands 2009, Adamišin 2013, Chovancová a kol. 2019, 25)

V blízkej budúcnosti nás čakajú zmeny v pohľade na slobodné šírenie informácií po internete. Spoločnosť sama bude volať po zavedení určitej formy kontroly diskusií napr. na sociálnych sieťach. Nasadzovanie algoritmov a umelej inteligencie na cenzurovanie článkov a diskusných fór je iba jednou stranou mince. Ak nechceme rozštiepiť spoločnosť drakonickým trestaním porušovania pravidiel, musíme posilniť vplyv výchovy a trpezlivého vysvetľovania. Možno je potrebné vstúpiť do domácností prostredníctvom detí, ktoré donesú nové myšlienky zo škôl. Ale to by sme museli zmeniť pohľad na dôležitosť školy a investícií do nej.

Zoznam bibliografických odkazov

- Adamišin, Peter a Chovancová, Jana. 2013. Environmentálne vzdelávanie na Prešovskej univerzite v Prešove ako nová výzva vo vzťahu k realizovanému Univerzitnému vedeckému parku TECHNICOM. In: *Stav a perspektívy environmentálneho vzdelávania: zborník vybraných príspevkov*, Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s.16-27, ISBN 978-80-223-3502-7
- Alcnauer, Július. 2020. Falošné video a hoax ako aktuálny problém vo vzdelávaní v oblasti IKT. In: *Proceedings of XXXIII. DidMatTech 2020 EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY (ELTE) FACULTY OF INFORMATICS*, pp.8-13. ISBN 978-963-489-244-1
- Alcnauer, Július. 2017. Vybrané problémy informačných technológií pri zavádzaní nových právnych nariadení v oblasti ochrany osobných údajov. In *Exclusive journal: economy and society and environment*. Vol. 5, no. 4 (2017), s. 123-126. ISSN 1339-0260
- Alcnauer, Július. 2013. Nové informačné a komunikačné technológie a ich dôsledky na jedinca, In: *Sociálne javy v kultúrnom a osobnostnom kontexte: nekonferenčný vedecký zborník recenzovaných štúdií s medzinárodnou účasťou*, Prešov: Bookman, 2013, s.4-8, 978-80-8165-014-7
- Chovancová, Jana, Fazekašová, Danica a Rovňák, Martin. 2019. Prístupy k environmentálnemu vzdelávaniu a výskumu na Fakulte manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove. In *Životné prostredie: revue pre teóriu a starostlivosť o životné prostredie*, Bratislava: Slovenská akadémia vied. roč. 53, č. 4 (2019), s. 204-208, ISSN 0044-4863
- Golis, Ondřej. 2016. Všetchny fake news nelze odhalit, mají faktický základ a působí věrohodně, varuje odborník (rozhovor s M.Gregorom) https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/vsechny-fake-news-nelze-odhalit-maji-fakticky-zaklad-a-pusobi-verohodne-varuje-odbornik-201612020555_ogolis
- Moró, Robert et al. 2019 MISDEED – Odhaľovanie medicínskych dezinformácií s využitím tvrdení a expertov. In: *Data a Znalosti & WIKT 2019*. Fakulta elektrotechniky a informatiky Technická univerzita v Košiciach. Košice: 2019. s. 97–101. ISBN 978-80-553-3354-0
- Rands, P. Gordon. 2009. A Principle-Attribute Matrix for Environmentally Sustainable Management Education and Its Application: The Case for Change-Oriented Service-Learning Projects. *Journal of Management Education*. 2009;33(3), p.296-322.

